

Iš kairės: Birutė Nasvytytė-Smetonienė, Sofija Smetonienė, Pranciškus Baltrus Šivickis, Julius Smetona (su skrybėle)

Prieš septynerius metus, nagrinėjant XX a. iškiliausio Lietuvos biologo-mokslininko Pranciškaus Baltraus Šivickio (1882–1968) foto archyvą, į rankas pakliuvo nedidukė, prastokos kokybės, nerūpestingai apkarpyta nuotrauka. Patalpinta pačiame kukliausiame albume iš visų tirtų, lyg ir išėtų – buvusi nelabai reikšminga fotografo gyvenime. Šivickis fotografavo labai daug, jo foto archyve maždaug 3000 vnt. nuotraukų. Archyvas sutvarkytas tik iš dalies, šis darbas atliktas jo gyvenimo saulėlydyje. Rašant „sutvarkytas“, visgi reiktų dėti kabutes, nes nuotraukos albumuose išdėliotos chaotiškai, maišosi visi laikotarpiai ir vietos, kuriose Šivickis buvo. Jo vaikai pasakojo, kad tvarkymas vyko apie 1955 metus: tėtis imdavo iš kaž kurios dėžutės nuotrauką, rašydavo ant jos pavadinimą, o vaikai nuotraukas klijuodavo į albumus taip, kaip norėdavo. Gaila, kad Šivickis ant nuotraukos labai retai užrašydavo datą; dažnokai ir užrašas būdavo visai neinformatyvus, pvz., ant moters, laikančios skrybėlę rankoje, portreto užrašydavo „skrybėlė“, užuot parašęs moters vardą ar pavardę.

Šiuokart iš dalies pavyko – ant minėtos nuotraukos Šivickio ranka užrašyta „Šventosios uoste“, tad vieta aiški, aišku ir tai, kad fotografuota 1934 ar 1935 m. vasarą, nes būtent tas dvi vasaras iš eilės Šivickis organizavo mokslines ekspedicijas į Šventąją. Kartu su savo laborantais, studentais ir keletu biologijos mokytojų tyrinėjo Baltijos jūros bei Šventosios upės žiočių vandens gyvūnus. Tikrai ne tyrinėtojai nufotografuoti šioje nuotraukoje kartu su Šivickiu. Akivaizdu, kad čia įsiamžino „smetoninis“ elitas, matyt, pajvairinantis savo laisvalaikį, leidžiamą Palangoje, ir nutaręs pasmalsauti, ką tie mokslininkai išdarinėja. Tokių elegantiškų, lyg iš mados žurnalų išlipusių, damų Šivickio albumuose yra labai nedaug, nes jo nuotraukose dažniausiai matome bendradarbius bei

studentus, o mokslo žmonės visais laikais būdavo kuklūs.

Saldi atvažiavimo akimirka

Pasidžiaugiu Šivickį supančia elegancija ir labai pagailiu, kad daugiau jokios informacijos nėra. Visgi moters, išikabinusios į Šivickio ranką, veidas man labai matytas. Kas ji, kas? Nejaugi?! Nors mano akys daro įdomias prielaidas, bet protas sako ką kita – negalėjo taip būti. Negalėjo ta moteris stovėti čia, taip tvirtai įsitvėrusi Šivickio rankos, lyg jie šimtą metų būtų pažįstami. O kai protas akims diktuoja, tai akys labai suabejoja ir galvoja, kad jos klysta. Juk Šivickis būtų juos aprašęs! Net keletą straipsnių paskelbė apie Šventosios ekspedicijas, tad neįmanoma, jog nepaminėtų tokių svarbių svečių, pagerbusių jį, o tuo pačiu ir mokslą. Patikiu savo protu, ne savo akimis, visgi nuotrauką apdairiai nusiskenuoju, ji įdomi pati savaime, kada nors panaudosiu. Tas „kada nors“ ateina negreitai, bet ateina.

Dabar, kai baigiau rašyti knygą apie Šivickį, ir reikia atrinkti, kokias nuotraukas dėti į knygą, iš naujo žiūrinėju visas nuskenuotas nuotraukas. Atrenku ir šią, kaip labai charakteringą tarpukario vaizdelį: skrybėlės ir skrybėlaitės, vidury vasaros – baltos pirštinaitės, aukštakulniai bateliai, smengantys į žolę ar pajūrio smėlį. Šįkart į Šivickio svečius žiūrinėju daug didesniame kompiuterio ekrane, nei pirmąkart. Todėl ir pamatau daugiau, ir suprantu seną tiesą – klysta ir protas: juk į Šivickį įsitvėrusios damos veido bruožai tokie charakteringi, kad vargu ar kita moteris Lietuvoje tokius tada turėjo. Dabar, antrąkart žiūrinedama šią nuotrauką, ir apie Šivickio gyvenimą bei veiklą žinau daug daugiau ir tiksliau. Žinau, kad visi jo aukščiau minėti straipsniai buvo apie 1934 metų ekspediciją, o 1935 m. darbai prie Baltijos liko neaprašyti. Žinau ir liūdnas priežastis, kodėl taip nutiko, bet tai būtų per ilgą kalbą. Taigi tikriausiai, garbūs svečiai užklydo 1935 m. vasarą.

Įrodymų paieška

Nepaisant to, man vis tiek reikia įrodyti, kad akys neklęsta, nes mažą ką – negi Lietuvoje negali būti dviejų labai panašių moterų? Klausiu Šivickio vaikų – gal Tėtis ką nors apie šį faktą yra jiems pasakojęs? Ne, nieko. Atsakymas nenustebina. Visai logiška, kad šio fakto Šivickis negarsino, juk ir taip sovietų valdžia jį net dukart labai „pagerbė“, išmesdama iš darbo universitete: 1940 m., kaip religingą žmogų, ir antrąkart 1948 m., kaip nelojalų valdžiai, nes, sovietizuojant Lietuvos mokslą, Šivickis atsisakė pasmerkti genetikos pradininkų darbus ir neišliaupsino Trofimo Lysenkos ir Ivano Mičiurino „didžiųjų“ mokslo pasiekimų. Kalbant apie Šivickio vaikus, reiktų priminti, kad jų gyvenimas kartu su tėčiu prabėgo pagrįdę sovietmečiu, nes Šivickis sukūrė šeimą tik 1936 m. pačioje pabaigoje, būdamas 54-ių metų; nepaisant to, išaugino net penkias atžalas.

Taigi – prezidentienė ar ne – stovi šalia Šivickio? Man atrodo, kad prezidentienė, bet norėtųsi rimtesnių įrodymų. Laimei, pastaruoju metu Lietuvoje pasirodė nemažai knygų, skirtų tiek pačiam Prezidentui Antanui Smetonai, tiek jo šeimai, tiek seserims Chodakauskaitėms. Visos knygos gražiai iliustruotos. Tad belieka „išblusinėti“ visas nuotraukas, ir pamačius vieną iš jų, džiugiai sušukti: „Eureka!“ Prezidentienė Sofija Smetonienė apsivilkusi tokia pačia suknele ir pasipuošusi tokiais pat karoliais, kaip Šivickio fotoaparatu darytoje nuotraukoje, o ir laikotarpis tas pats. Juk negalėjo kažkokia, labai panaši į prezidentienę, moteris būti tokia įžūli ir dėvėti dar ir tokią pačią suknią! Neįmanoma! Nepirko gi prezidentienė suknių gatavų drabužių parduotuvėje.

O kas dar šioje gražioje, elegantiškoje kompanijoje? Ak, nors ir labai daug elegancijos suteikia visos tos gražios skrybėlės, bet identifikuojant veidus, norisi visas jas nuplėšti, nes jos dengia ir meta šešėlius ant svarbiausios veido dalies – akių. Visgi, paabejojusi, nusprendžiu, kad dešinėje skrybėliuotas jaunas vyras yra Smetonų sūnus Julius. Kažkiek lyg ir per mažas, gal ir per jaunas tokiai didelei skrybėlei, bet juk taip atrodo dėl to, kad stovi šalia dviejų aukštų vyrų – vienas iš jų Šivickis, kuris buvo iš stuomens ir iš liemens, visuomet kyšantis virš besifotografuojančių. Logiška būtų galvoti, jog trečioji elegancija – Smetonienės sesuo Jadvyga Tūbelienė, tačiau kad ir kiek jos nuotraukų, rastų knygoje, gretinu prie šios nuotraukos – nepanašu.

Tuomet prisimenu, kad turiu draugę, besigiminiuojančią su Tūbeliais. Sakau jai, esi labiausiai „smetoninė“ ponio mano pažįstamų rate, prašau atspėti. Ir neapsirinku. 100 procentų, kad čia Smetonienė, sako ji. Tikrai ne Tūbelienė, patvirtina ir atleidžia mane nuo tolimesnių ponios Jadvygos atvaizdų ieškojimų. Gal ir Julius, bet kiek per mažas – ją apninka tos pačios abejonės, kaip anksčiau

mane. Bet atmink, kad jis stovi šalia Guliverio, aiškinu jai; kai Šivickis fotografuodavosi su filipiniečiais, tai dažnai lyg ir netyčia pasilenkdavo, kad per daug nekyšotų. Žinai, sako, ji, jei čia Julius, tai man atrodo, kad jis ir ta jauna ponija, stovinti kairėje, yra pora. Jų abiejų apranga – to paties stiliaus. Susirask Smetonų marčios nuotraukų. Vėl keliauju į biblioteką, nes internetinės nuotraukos, jas „nupiratavus“ tampa labai mažytės ir iš jų sunku ką nors nuspėti. Nusiskenuoju atvaizdus iš knygų ir sugretinusi veidus savo kompiuteryje, lyginu. Pianistės Birutės Nasvytytės ir teisininko Juliaus Smetonos vestuvinės nuotraukos (1935-08-24) panaikina bet kokias abejones dėl mano tiriamoje fotografijoje įamžintų asmenų.

Mokslininkas dirbo „Drauge“ ir bičiuliavosi su A. Žmuidzinavičiumi

Mums, gyvenantiems Lietuvoje, turbūt žinomiausias yra faktas, kad B. Nasvytytė buvo garsių Lietuvos architektų Nasvyčių pusseserė, o Amerikos lietuviams – kad ji buvo žymaus farmacininko, politiko ir visuomenės veikėjo Stepono Nasvyčio dukra bei dviejų sūnų (Antano ir Vytauto), kuriuos taip pat išauklėjo muzikais, mama. Pianistas Antanas Smetona, atgavus Nepriklausomybę, po 1990 m., keliskart lankėsi ir koncertavo Lietuvoje. Pati Birutė buvo puiki muzikos pedagogė. Apie prof. Šivickį plačiau parašysiu kitąkart, šiuokart pasakysiu tik tiek, kad JAV jis gyveno gana ilgai – nuo 1906 iki 1922 m., kurį laiką dirbo ir „Draugo“ redakcijoje. Amerikoje gyvendamas visą laiką siekė mokslo ir pasiekė labai daug, studijavo net šešiuose universitetuose, disertaciją apsigynė prestižiniame Čikagos universitete (University of Chicago).

Dabar reiktų paklausti – kaip ši kompanija atsirado Šivickio ekspedicijoje? Apie būsimas ekspedicijas jokie laikraščiai nerašė. Greičiausiai čia bus „kaltas“ dailininkas Antanas Žmuidzinavičius, su kuriuo Šivickis bendravo ir kurį yra apibūdinęs taip: nėra nė vieno inteligento Lietuvoje, kurio dailininkas nepažintų. M. K. Čiurlionio dailės muziejaus tinklalapio tekste apie A. Žmuidzinavičių išvardinta daugybė jo draugų, paminėtas ir Antanas Smetona. Smetonų šeima kasmet po 4–6 savaites atostogaudavo Palangoje, matyt, tuomet ir kai kurias naujienas iš Žmuidzinavičiaus sužinojo. Šivickio archyve yra nuotrauka, liudijanti, kad dailininkas irgi buvo atvykęs pasmalsauti, kaip sekasi Šivickiui Šventojoje, tik ne su mašina, kaip Smetonų kompanija (nuotraukos dešinėje, už medžio, matyti mašinos fragmentas), o su gražia bričkele, traukiama arklio.

Nuotraukoje įamžinta „egzotiška“ išskyla

Ne tik darbinė Šivickio apranga rodo, kad svečiai jį užklupo netikėtai. Žinant jo darbštumą, tikėtina, kad jis, net ir svečių laukdamas, būtų tyrinėjęs sugautus gyvūnus. Visgi yra iškalbingesnė ir daug labiau su svečių apranga kontrastuojanti detalė, nei baltas chalatas – šlepetės, su kuriomis labai patogu vaikščioti per smėlį, tačiau belaukiant tokių aukštų svečių, tikrai būtų kitaip apsiavęs... Apie ką Šivickis jiems pasakojo, ką parodė? Tikriausiai pradėjo nuo pačių pradžių – nuo Baltijos jūros, papasakojo, kuo ji skiriasi nuo kitų jūrų; pasakė, kad iki pat šio laiko lietuviškosios jos dalies gyvūnija buvo beveik netirta, tad labai atsiliecame nuo visų kaimynų, kurie turi specialias mokslines stotis jūrų gyvūnijai tirti, reiktų ir mums tokios; kad kartu su studentais apibūdino daugiau kaip 200 rūšių bestuburių, parodė nemažai užfiksuotų jų preparatų. O egzotiškiausia pramoga svečiams, matyt, buvo žvelgti pro mikroskopo binokuliarą į įvairių įvairiausių, visokiais būdais bejudančius smulkučius gyvūnus, kurių iki šiol nė vienas garantuotai nebuvo matęs. Matyt, svečiams buvo įdomu, tad Smetonienė taip draugiškai įsikabino Šivickiui į ranką prieš įsiamžinant fotoobjektyve.

Ir paskutinis klausimas – kodėl išliko tik tokia nedidukė nuotrauka? Pačiame kukliausiame albume. Atsakymas, turbūt, aiškus kiekvienam, gyvenusiam sovietmetyje Lietuvoje. Didesnė ir gražesnė, matyt, buvo sunaikinta arba taip saugiai paslėpta, kad pradingo amžinai. O dėl tokios nedidukės, nereikšmingos, net ir blogą linkinčios akys nebūtų tiek daug vargę, besiaiškindami, kokie gi čia „buržujai“ įsiamžinę; tikėtina – gal ir dėmesio į šią nuotrauką nebūtų atkreipę.

